Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Kollégák!

A Veritas Füzetek 3. köteteként jelent meg Hollósi Gábor *Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos visszaemlékezése az 1944-es mentesítésekre* című kötete.[1] A színvonalas munka hat önálló részből épül fel: bevezető tanulmány, Szilágyi László visszaemlékezése, dokumentumok Szilágyi László 1945 utáni igazolásáról és állásába való visszahelyezéséről, a mentesítési rendeletek közreadása, összeállítás az 1944. évi zsidókat érintő rendeletekről, és névmutató. A munka megjelenésének időszerűségét egyértelműen mutatja, hogy az 1944. évi mentesítések története számos vonatkozásban méltatlanul a feledés homályába merült annak ellenére, hogy 2012-ben Mester Miklós, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egykori államtitkára memoárjában[2] felidézte annak történéseit.

A kötet bevezető tanulmánya tisztázza a mentés, embermentés és a mentesítés közötti tartalmi és formai különbségeket. 1944-ben az üldözött zsidóság érdekében végzett mentés, embermentés, amely elsősorban a semleges országok és a pápai nunciatúra embermentő tevékenységében öltött testet menlevelek (Schutzpass, Schutzbrief), védett házak, a nemzetközi gettó felállítása formájában, nemzetközi és hazai jogi szempontból egyaránt gyenge lábakon állt, és a hivatalos szervek gyakorta nem fogadták el ezen okmányok érvényességét. Ezzel szemben a mentesítés folyamata a harmincas évtized végétől törvényi, rendeleti alapon nyugodott, és az erről szóló hivatalos irat miniszteri aláírással jelent meg, a folyamat ügyintézését a Belügyminisztérium végezte. Ez utóbbi folyamatban játszott 1944-ben meghatározó, gyakorta kezdeményező szerepet Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos, a minisztérium Közjogi Osztálya Közjogi Alosztályának vezetője. Ez irányú tevékenységét hitelesen, részletesen mutatja be, tárja fel a terjedelmes, a második világháborút követően papírra vetett visszaemlékezése. Emellett ez a memoár nemcsak a Belügyminisztérium Közjogi Alosztálya mindennapi ügyintéző tevékenységébe enged bepillantást, hanem felrajzolja a minisztérium Sárvárra költözését követően az ott folyó munkát is.

A Szilágyi László (Nagybecskerek, 1897. június 1.) vezette Közjogi Alosztály az ország német megszállását követően – a nyilasok hatalomra jutásáig – a mentesítési tevékenységét az 1.730. és 3.040. számú miniszterelnöki rendeletek alapján végezte. Az előbbi rendelkezés a második világháborúban hősi halált haltak hozzátartozóit, és az országban tartózkodó külföldi állampolgárnak minősülő személyeket mentesítette a zsidótörvények és rendeletek hatálya alól. Az utóbbi jogszabály, amely kormányzói mentesítés elnevezéssel vált ismertté, a zsidó vallásúak és származásúak közül a tudományban, a művészetekben és a gazdasági élet különböző területein kiemelkedő tevékenységet végzett személyek mentesítését tette lehetővé. A Közjogi Alosztály feladata lett, hogy 1944 áprilisától, majd október második felétől döntésre előkészítse a mentesítések felülvizsgálatát, döntésre felterjessze az újabban benyújtott mentesítési aktákat. Szilágyi László tevékenységének köszönhetően Jaross Andor belügyminiszter 580 család – közel 2 300 személy – mentesítését hagyta jóvá. Emellett elősegítette, hogy a pápai nuncius által előterjesztett mentesítési kérvények közül 80 család mentesítéséhez hozzájáruljanak. A miniszteri tanácsos a mentesítésekről soron kívül értesítette az érintett személyeket és hatóságokat, hiszen 1944. április 16-tól már zajlottak a gettósítások, és május derekán megkezdődtek a deportálások is. Több esetben az utolsó pillanatban menekültek meg az üldözöttek az elszállítástól. Emellett alosztályvezetőként kezdeményezője lett újabb mentesítési rendeletek kiadásának, illetve még 1941-ben az erdélyi szombatosoknak és leszármazottaiknak a zsidótörvények és rendeletek hatálya alól való kivonására irányuló jogszabályoknak. Személyesen adott tanácsot a hozzá fordulóknak, hogy milyen módon, hogyan fogalmazzák meg beadványaikat, hogy azok elbírálása eredményes lehessen. Szálasi Ferenc hatalomra jutását követően elérte, hogy jóváhagyják 501 személy mentesítését, és kísérletet tett egy további, 299 nevet tartalmazó lista jóváhagyatására is. Szilágyi László 1944. október 15-ét követően maga is többször került olyan helyzetbe, hogy a szélsőjobboldali megtorlás áldozatává váljon. Ezért is kért és kapott Raoul Wallenbergtől menlevelet (Schutzpass), amelynek felhasználásával adott esetben semleges ország területére kívánt menekülni családjával együtt.

Szilágyi László tisztviselői hitvallása napjaink hivatalnokai számára is iránymutatásul szolgálhat. „Semmiféle, sem nyilas, sem fasiszta jellegű pártnak és mozgalomnak a tagja nem voltam, ilyen pártot és mozgalmat nem támogattam, azok célkitűzését és működését nem helyeseltem" – írta visszaemlékezésében. „A háborúba való belépés, a háborúban való további részvétel, vagy a tengelyhatalmak érdekében, avagy pedig a szövetséges hatalmak érdekei ellen propagandát sohasem fejtettem ki. Sem közvetlenül, sem tetteimmel, sem közhangulatot alakító magatartásommal közvetve az ország lakossága egy részének érdekeit sértő, a magyar alkotmány szellemével ellenkező jogszabályok hozatalában nem vettem részt, és azokat nem mozdítottam elő. Ilyen jogszabályok végrehajtása terén az érintett személyek helyzetén könnyítettem. Az ország lakosságának semmiféle része ellen sem izgattam gyűlöletre."[3]

A Közjogi Alosztály vezetője és munkatársai nem voltak antiszemiták. Ennek a mentesítési akták elintézésével, felterjesztésével számos alkalommal tanúbizonyságát adták. Szilágyi László és munkatársai tettei is cáfolják azt a sokszor sommásan megfogalmazott vélekedést, történészi álláspontot, amely szerint a két világháború közötti magyar tisztviselői kar teljes egészében a náci eszmék követője, antiszemita meggyőződésű volt. A valóság azonban ennél sokkalta árnyaltabb. Voltak olyanok, akik híveivé váltak a nácizmusnak, antiszemita nézeteket vallottak, de számosan voltak olyanok is, akik sem a náci eszméknek, sem az antiszemitizmusnak nem voltak hívei, és tetteikben, napi közhivatalnoki munkájukban a pártatlanság, a jogszerűség, és gyakorta az elesettekkel való rokonszenv, azok támogatása alapján jártak el. Ezek sorába tartozott Szilágyi László, és tartoztak az alosztálya munkatársai is.

* A Elhangzott a Veritas Történetkutató Intézet 2016. október 20-i könyvbemutatóján.

1 Veritas – Magyar Napló. Budapest, 2016.

2 Mester Miklós: *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2012.

3 Hollósi Gábor: i. m., 57.

Ez a fajta meggyőződés nem volt idegen egy olyan minisztériumban, amelyet Keresztes-Fischer Ferenc vezetett, aki, amikor kellett, fellépett a szélsőjobboldallal, a nyilasokkal szemben. Az sem véletlen, hogy Keresztes-Fischer Ferencet, mint aktív minisztert hurcolták el a német megszállást követően a náci biztonsági szervek, és útja – számos két világháború közötti politikussal, tisztviselővel együtt – a mauthauseni koncentrációs táborba vezetett.

Szilágyi László elkerülte a letartóztatást, a koncentrációs táborba hurcolást, noha a zsidóságról vallott nézetei és a mentesítéssel kapcsolatos tevékenysége miatt akár őt is elérhette volna a megtorlás. „A zsidósággal kapcsolatos magatartásomat megvilágítják és igazolják az általam előadottak, a mentesítésre vonatkozóan kiadott kormányrendeletek és maguk a mentesítettek – fogalmazta meg memoárjában. Hivatali hatáskörömet messze túllépve, saját és családom biztonságát és egzisztenciáját teljes mértékben veszélyeztetve segítettem rajtuk abban az időben, amikor hivatali főnökeim – Endre, Baky, Jaross és Vajna – ezért a legsúlyosabban elítéltek volna. Ezt azért tettem, mert fel voltam háborodva a velük szemben tanúsított kegyetlenségeken, mert keresztény vallásom parancsolta a segítést és mert tudtam azt, hogy a szövetséges és semleges hatalmak jogos felháborodása kíséri ezeket a kegyetlenségeket."[4]

A második világháborút követően ő sem kerülhette el a B-listázást, hivatali állásából való felfüggesztését. Azok, akik neki köszönhették a zsidóüldözés túlélését, szót emeltek érte, kiálltak mellette, kérve hivatali állásába való visszahelyezését. „Dr. Szilágyi László vezetőállásban kifejtett hivatali működésével az ország demokratikus újjáalakítását tevőlegesen, jelentős eredménnyel, nagy szorgalommal és rátermettséggel szolgálta – írta 40 mentesített. Számtalan mentesítést személyesen soron kívül kieszközölt, a mentesítetteknek a gettóból és a deportáló vonatokról való kiengedése érdekében mindig nyomban intézkedett, Szálasi előtt a belügyminisztériumi mentesítetteknek érdekében a leghatározottabban síkraszállt és őket mind megvédte.

Mindezeket azért állott módjában megtenni, mert osztályvezető volt, s e minőségében szembefordulva a kormányrendeletek és hivatalfőnökei intencióival, már akkor demokratikus és szociális felfogásáról tett tanúságot, amikor ez súlyos kockázattal járt."[5] A beadvány elérte célját, mert 1946. július 12-én Rajk László belügyminiszter a hivatali szolgálatba visszahelyezte.

Hollósi Gábor kötete a bevezető tanulmány és Szilágyi László visszaemlékezése, a B-listázással kapcsolatos dokumentumok közlése mellett közreadta a zsidóság mentesítésével kapcsolatos jogszabályok szövegét, amelyek napjainkban már csak könyvtári kutatómunkával lelhetők fel, továbbá felsorolt az 1944-ben kibocsátott zsidóságot érintő rendeletek közül nyolcvannyolcat. Ez a két összeállítás jelentősen növeli a kötet használhatóságot, a mentesítési folyamat, és az 1944-es esztendő légkörének a megismerését. Külön szükséges szólni arról a 233 jegyzetről, amelynek zöme nem egyszerűen valamely fogalomnak, ténynek, forrásmunkának a rövid leírása, megadása, hanem a legtöbb esetben olyan életutak, események ismertetése, bemutatása, amelyek feltárásához nem kevés időt és energiát igénylő levéltári kutatásokra is szükség volt. Ezt a fáradságos, időt és energiát igénylő munkát a szerző nagy gondossággal, pontossággal végezte el, jelentékenyen megkönnyítve ezzel az olvasó tájékozódását. Szintén az olvasó tájékozódását segíti a névmutató, amely sajnos napjainkban gyakorta hiányzik a történeti munkákból.

Hollósi Gábor új kötete a történeti kutatások eddig kevéssé érintett területét, az 1944. évi mentesítéseket tárgyalva hozzájárul ahhoz, hogy erről az eseménysorról pontosabb, hitelesebb képet kapjunk. Munkájával elősegíti a történeti múlt napjainkban gyakorta homályba vesző egyik kérdéskörének a történészeken túlmutató szélesebb olvasóközönség számára történő bemutatását, és ezzel hozzájárul a történeti ismeretek szélesítéséhez. Ezért munkája minden, a múlt iránt érdeklődő szakmabeli és érdeklődő számára egyaránt tanulmányozásra ajánlható.

Az 1953-ban megalakított jeruzsálemi Jad Vashem intézet 1962-től azoknak a keresztényeknek, nem zsidóknak, akik életük kockáztatásával, önzetlen módon a második világháború előtt és alatt zsidókat mentettek meg, a Világ Igaza címet, kitüntetést adományozza. Ezt az elismerést a két világháború közötti tisztviselői kar, a rendvédelmi és katonai szervezetek tagjai közül több személy embermentő tevékenységéért Magyarországon már megkapta. Köztük található például – mások mellett – id. Antall József belügyminiszteri tanácsos, a Belügyminisztérium IX. osztályának vezetője, és Bernhart Sándor, Baja polgármestere is. Szilágyi László az 1944. évi mentesítésekkel kapcsolatosan végzett munkájával, élete kockáztatásával, önzetlen módon segítette számos üldözött zsidó megmenekülését. Ezt nemcsak a Közjogi Alosztály élén végzett munkája bizonyítja, hanem a Belügyminisztérium kivándorlási alapja bérházának gondnokaként végzett tevékenysége is, amelynek révén az épületben több zsidó lakost segített az üldöztetések hónapjaiban. Mindezek alapján azt gondolom, és javaslom, hogy a Veritas Történetkutató Intézet és a Belügyminisztérium legyen kezdeményezője, mentora, hogy dr. Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos, alosztályvezető poszthumusz a Világ Igaza kitüntetést megkapja.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

4 Hollósi Gábor: i. m., 59.

5 Hollósi Gábor: i. m., 72.